

БЛАГОСЪСТОЯНИЕ И ДОБРОВОЛЧЕСТВО: ФИЛОСОФСКИ АСПЕКТИ НА ТЯХНАТА ВЗАИМОВРЪЗКА

Ралица Велева

Университет за национално и световно стопанство

Abstract. This article explores the philosophical interrelation between well-being (individual and societal) and volunteering. It argues that volunteering is not merely an altruistic act but also an essential component of the “good life” in an ethical and eudaimonic sense. The paper traces classical and contemporary conceptions of well-being – from Aristotelian eudaimonism and Epicurean hedonism to modern hybrid theories that combine subjective and objective dimensions of human flourishing. It examines diverse philosophical interpretations of volunteering: as virtue, duty, utilitarian utility, existential freedom, and responsibility toward the Other. On this basis, it analyzes how engagement in voluntary service contributes to life’s sense of meaning, the formation of ethical identity, and the realization of key human capabilities.

Keywords: well-being; volunteering; ethics; meaning; altruism

Въведение

Благосъстоянието е сред основните категории в етиката и социалната философия. Идеи за благосъстоянието се откриват във философските позиции от евдемонизма на Античността до хибридните теории на наши дни, като изпъкват както неговите субективни, така и обективни измерения. Същността на понятието за благосъстояние заема основополагащо място в етическата теория, политическата философия и публичната политика. В същото време, доброволчеството – разбирано като доброволен ангажимент на време и усилия в услуга на другите, без материално възнаграждение, все по-често се разглежда като фактор, влияещ върху благосъстоянието както на общностите, така и на самите доброволци. Възниква въпросът за взаимната връзка между това да правиш добро и да живееш добре. Настоящото изследване има за цел да осмисли тази взаимовръзка, като първо анализира концептуалните основи на благосъстоянието, след това разглежда доброволчеството през призмата на водещи етически теории и накрая интегрира философските прозрения с актуални емпирични данни за въздействието на доброволческата дейност.

Исторически, представите за благосъстояние (или „щастие“ в класически смисъл) се развиват от Древността до наши дни, преминавайки през различни философски парадигми. В античната етика на добродетелта Аристотел формулира евдемонизма – възгледа, че върховното благосъстояние се състои в рационална дейност, съответстваща на добродетелта през целия живот (Aristotle 2009). Противоположен на него е хедонизмът на Епикур, според когото благополучието е преди всичко липса на болка и наличие на удоволствие. Етическата мисъл от Новото време – особено утилитаризмът на Джеръми Бентам и Джон Стюарт Мил, свежда благосъстоянието до нетния баланс на удоволствията над страданията, т.е. „най-голямото щастие за най-голям брой хора“ (Bentham 1789; Mill 1863). Мил доразвива това с известното разграничение между „висши“ (интелектуални) и „нисши“ (телесни) удоволствия, утвърждавайки, че някои форми на благосъстояние са по-ценни от други.

Модерната философия на ХХ век се отдалечава от монистичните обяснения и възприема плуралистични подходи. Появяват се рационалистични и обективистки теории, според които благосъстоянието зависи не само от преживяното удоволствие, но и от удовлетворяването на рационални предпочитания или от реализирането на обективно ценни състояния. Така например Шели Кагън счита, че благосъстоянието се състои в постигането на обективно ценни състояния, които също са субективно одобрени (Kagan 1998). Конни Розати въвежда понятието за „пълноинформационен“ подход към личното благо, който уважава перспективата на индивида, като същевременно запазва нормативни критерии за стойност (Rosati 1995). Тези т.нар. хибридни теории се опитват да преодолеят дихотомията между удоволствие и добродетел, субективно преживяване и обективна ценност.

Доминиращ в етическите дебати през ХХ век става уелферизмът – възгледът, че благосъстоянието е върховната ценност и критерий за морала и социалната политика. Уелферизмът предоставя обединяваща концептуална рамка, която поставя благосъстоянието в центъра на моралните дискусии. Въпреки това той често е критикуван за своя ограничен фокус и неспособност да включи някои нематериални или процедурни ценности – например културното многообразие, автономията и правото на личен избор, които не се изчерпват с „ползност“ за индивида. Прекаленото съсредоточаване върху количествени измерители на щастията например може да пренебрегне въпроси за справедливостта и достойнството.

В този контекст се откроява идеята, че истинското благосъстояние включва и отношение към доброто на другите. Ако приемем моралното добро като неразделна част от процъфтяващия живот, следва логично да насочим вниманието си към доброволството като възможност за осигуряване на благо за другите членове на обществото. Възниква хипотезата, че допринасяйки за благо на другите чрез доброволен труд, човек може едновременно с това да реализира и собственото си благосъстояние.

1. Доброволчество: морални и философски измерения

Доброволството – широко разбирано като доброволен ангажимент на време и усилия в услуга на другите, без очакване за материално възнаграждение, е дейност, дълбоко вкоренена в етичната и социалната същност на човешкия живот. Макар често да се разглежда главно през призмата на практичността или филантропията, доброволството притежава и същностно философско измерение. Още от античната етика на добродетелите до съвременните теории за способностите, то е обект на разнообразни интерпретации – като морален дълг, израз на свобода, гражданска добродетел или екзистенциално придаване на смисъл. По-долу са разглеждани някои философски перспективи, които осветляват многоликата природа на доброволческата дейност.

Аристотеловото разбиране за добродетелта (*aretē*) предлага отправна точка за философско осмисляне на доброволството като морално съвършенство в действие. В „Никомахова етика“ Аристотел представя добродетелта не като единични постъпки, а като устойчиви, навикоподобни нагласи, които водят човека към процъфтяване (*eudaimonia*) (Aristotle 2009). Доброволството в този контекст може да се разглежда като практикуване на добродетели като щедрост (*eleutheriotēs*) и гражданско приятелство (*philia politikē*), които са съществени за поддържането на полиса – политическата общност като среда на добродетелен съвместен живот. Щедростта според Аристотел е златната среда между разточителност и скъперничество и се проявява в даването на благо на другите без очакване за възнаграждение или взаимност. В този смисъл доброволческата дейност представлява конкретна реализация на добродетелния характер, основана на рационално обмисляне и ориентирана към общото благо. Доброволството не е просто единичен алтруистичен акт, а етически осмислен живот, при който индивидуалната добродетел намира израз в социалната ангажираност. Така полагането на труд в полза на другите допринася не само за тяхното благополучие, но и за онтологичното осъществяване на човешката природа като разумно и обществено същество – т.е. за нашето собствено процъфтяване като морални агенти.

За разлика от телеологичната ориентация на етиката на добродетелите, Кантовата морална философия поставя акцент върху дълга и принципите. Според Имануел Кант моралната стойност на действията произтича не от техните последици, а от мотивите, с които са извършени – а именно от действието от дълг, основано на категоричния императив (Kant 1996). В този контекст доброволството, макар да не попада в обхвата на стриктните юридически задължения, може да се разглежда като т.нар. „широко задължение“ (*weite Pflicht*) към благотворителност и помощ – дълг, който не е конкретно предписан, но морално се насърчава като част от добрата воля (Kant 1996). Широките задължения допускат свобода в начина и времето на изпълнение, но все пак са обвързващи за всяко разумно същество, ръководено от добрата

воля. От тази гледна точка доброволството придобива пълна морална значимост не когато се извършва от съчувствие или спонтанна емоция, а когато мотивът е почит към моралния закон – когато субектът действа не просто „в съгласие“ с дълга, а „от дълг“. Тогава доброволческият акт се превръща в рационално потвърждение на вътрешната ценност и автономията на другия, който се третира никога като средство, а винаги като цел сам по себе си. Така, в тази етическа рамка, доброволството не е просто акт на добрина, а проявление на уважение към моралната същност на човека и израз на практическия разум в най-чистото му нормативно измерение.

От гледна точка на утилитаризма едно действие е морално оправдано, ако допринася за максимизиране на общото благосъстояние. И Джеръми Бентъм, и Джон Стюарт Мил изхождат от принципа за „най-голямото щастие за най-голям брой хора“ (Bentham 1789; Mill 1863). В този смисъл доброволческата дейност – независимо дали става дума за емоционална подкрепа, образователна помощ или подобряване на здравето, е морално похвална, когато нейните резултати генерират нетна положителна полезност за обществото. Този подход позволява обосноваване на доброволството като рационална стратегия за оптимизиране на социалната полезност. Неслучайно политиките и програмите за насърчаване на доброволчество често се аргументират утилитаристки – чрез изтъкване на очакваните ползи за общото благоденствие (например в сферата на социалните услуги, образованието, общественото здравеопазване и др.). Въпреки силните си страни утилитаризмът среща критика, че свежда моралната стойност единствено до измерими последици. Приложен към доброволството, един изцяло утилитарен подход рискува да пренебрегне мотивите на действащия субект, както и междуличностните измерения на служенето. Независимо от това утилитаристката рамка остава влиятелна, тъй като предлага ясен инструмент за концептуализиране на доброволството като принос към общото благо – поради което тя широко се използва при оценка на ефектите от доброволческите инициативи в обществото.

Екзистенциалистката традиция предлага различна призма – тя разглежда доброволството през категориите свобода, автентичност и отговорност. Жан-Пол Сартр заявява, че „човекът е осъден на свобода“, имайки предвид, че хората са радикално свободни и затова изцяло отговорни за смисъла, който придават на своето съществуване в един свят без предварително зададена същност или цел (Sartre 2007). В този контекст доброволството не произтича от външно предписано задължение, а е свободно избран акт, чрез който индивидът изразява и утвърждава своята собствена идентичност и ценности. Симон дьо Бовоар развива тази идея, подчертавайки, че автентичната свобода изисква ангажимент към свободата и благополучието на другите (Beauvoir 1948). Според Бовоар етическият субект не може да се затвори в самоцелно осъществяване – той постига истинска автентичност чрез излизане извън себе

си посредством отношенията с другите. Съответно доброволчеството се явява конкретен акт на ангажираност със съдбата на другия – жест на свобода, който надхвърля чисто индивидуалното битие и го преобразява в етично поведение. Доброволецът не просто помага, а той съзнателно избира да бъде такъв човек, който действа в света със съзнаване на своята отговорност към другите. Същевременно доброволчеството придобива дълбока етическа валентност – вписва се в диалектиката между свобода и отговорност, между индивидуалност и ангажираност към общото, придавайки на живота автентичен смисъл.

Еманюел Левинас предлага радикално преосмисляне на етиката, основавайки я върху първичната, асиметрична отговорност към Другия. В знаменитата си творба *Тоталност и безкрайност* (Levinas 1969) той твърди, че срещата с лицето на Другия поставя неотменимо етическо изискване пред нас. Етиката според Левинас възниква не от автономната рационалност на субекта или от универсални норми, а от непосредствения зов на Другия – лице, което не може да бъде сведено до обект на познанието или волята. В тази перспектива доброволчеството не е резултат на дълго обмислен морален избор или пресметнато решение, а по-скоро отговор на етическо повеление, което предхожда всяко наше рационално планиране или себезаявяване. Доброволецът действа не просто защото е добродетелен или защото е длъжен по някаква норма, а защото вече е „призован“ от присъствието на Другия – от неговото страдание, от уязвимостта му, от „лицето“, което безмълвно зове за отговор. Този подход ни напомня, че в основата на доброволческия акт може да лежи една дълбока *диалогична* етика: уважението към чуждото различие и поемането на отговорност, която надхвърля всяко възможно възмездие или реципрочност.

Обобщавайки, различните етически перспективи – от античните добродетели, през дълга и полезността до екзистенциалната свобода и етиката на Другия – показва, че доброволчеството е сложно явление с множество смислови пластове. То е едновременно акт на добродетел, израз на морален принцип, средство за постигане на социално благо, личностен избор, който придава смисъл, и отклик на етически призив. Тази многомерност предполага, че за да разберем в пълнота връзката между доброволчеството и благосъстоянието, трябва да обединим различни концептуални гледни точки. В следващата част именно това се прави – интегрирани са философските прозрения и се съпоставят с емпирични данни за ефектите от доброволчеството с цел цялостно осветляване на взаимовръзката между това да правиш добро и да живееш добре.

2. Доброволчество и благосъстояние: интегративен подход

От гледна точка на психологията редица емпирични изследвания последователно показват положителна корелация между доброволчеството и повишеното субективно благосъстояние на индивидите. Хората, ангажирани в

доброволческа работа, средно съобщават за по-високи нива на удовлетвореност от живота и щастие в сравнение с тези, които не се занимават с такава дейност. Тези резултати обикновено се обясняват с психологическите ползи, които доброволството носи: усилено чувство за смисъл и целеустременост, повишена социална свързаност и принадлежност към общност, както и чувство за лична ефективност и автономност. С други думи, да бъдеш полезен на другите, често означава да почувстваш собствения си живот като по-смислен и пълноценен – ефект, за който свидетелства и социалната психология.

От философска гледна точка тези находки предполагат, че доброволството не е просто инструментално средство за постигане на външни цели, а може да бъде основополагащ елемент на човешкото процъфтяване. Ако приемем, че част от „добрия живот“ е да имаш чувство за смисъл и да си свързан с нещо по-голямо от себе си, доброволческата дейност предоставя естествена реализация на тези ценности. Възгледът на Сюзън Уолф за смислеността като ангажираност с обективно значими проекти предлага убедителна рамка за разбиране на начина, по който доброволството насърчава именно благосъстоянието – онзи тип „щастие“, който не се свежда до удоволствие, а включва чувство за смисъл и пълнота (Wolf 2010). Да се посветиш на кауза или на помощ към другия, която има обективна ценност, е класически пример за *смислен проект*, който – според Уолф и други автори – прави живота ни по-добър в дълбок, качествен смисъл.

Човешката идентичност и благополучието имат не само моментни, но и *наративни* измерения – развиват се във времето като история, която разказваме за себе си. Философът Пол Рикъор подчертава значението на наративната идентичност – идеята, че придаваме единство и смисъл на живота си, като го разбираме във формата на разказ. В тази връзка, може да се твърди, следвайки Рикъор, че доброволството допринася за наративната цялост на един „добре изживян“ живот (Ricoeur 1992). Чрез доброволните актове на грижа и солидарност индивидите изграждат житейски истории, в които техните действия (агентивност), добродетели и взаимоотношения с другите са интегрирани в последователна морална биография. В този смисъл доброволството служи както на самоориентирани, така и на ориентирани към другите цели: то позволява на „етичното Аз“ да се осъществява, като същевременно вписва този личен етически напредък в една по-широка социална история. Например един човек може да разкаже живота си като история на израстване не само в кариерата или семейството, но и в приноса към обществото – и доброволческите му дела стават ключови глави от тази история, придаващи ѝ морална тежест и смисъл. От тази перспектива да бъдеш доброволец, е част от това да бъдеш „добър герой“ в собствения си житейски разказ – не за слава, а заради вътрешната потребност животът да има стойност и за другите.

От гледна точка на теорията за човешките способности (*capabilities*), развита от икономисти и етици като Амартя Сен и Марта Нусбаум, благосъстоянието се разбира като набор от реални възможности човек да прави и да бъде онова, което цени (Sen 1992; Sen 1999; Nussbaum 1993). В този контекст доброволството може да се разгледа като практика, която усилва способностите както на деятеля (доброволеца), така и на получателя на помощ. Доброволческата дейност съзнателно насърчава важни човешки функции като социална свързаност, практически разсъдък (осмисляне на ценностите и целите) и контрол върху собствената среда – способности, включени в списъка на Нусбаум на фундаменталните човешки възможности (Nussbaum 2011). Например, когато човек доброволно преподава умения на уязвими групи, той не само упражнява своите способности (наставничество, комуникация, емпатия), но и разширява възможностите на другите (достъп до знания, развитие на умения, социално включване). В условия на социална маргинализация доброволството дори може да бъде форма на съпротива – начин общностите да си възвърнат известен контрол и да преодолеят ограниченията, наложени им от обстоятелствата. В този смисъл то действа, увеличавайки капиталите – човешки, социален – на участващите.

Трябва да се отбележи обаче, че някои критици предупреждават: доброволството може понякога да бъде употребено и от идеологии, които целят да прехвърлят отговорността за общественото благополучие от държавата към индивидите. В един неолиберален дискурс например се насърчават „активното гражданство“ и частната инициатива, но това може да прикрие структурни несправедливости – ако доброволството запълва празнини, оставени от оттеглянето на държавата от социалната сфера. Затова философският анализ на доброволството трябва да включва и критична перспектива, питаща кой има възможност да доброволства и при какви условия и не се ли използва добрата воля на гражданите като заместител на справедливи социални политики.

Както беше представено, съществуват различни – и на пръв поглед конкуриращи се – етически обяснения на връзката между доброволство и благосъстояние. Едни подчертават добродетелта, други дълга, трети последствията, четвърти екзистенциалната автентичност. Пълното разбиране на разглежданата взаимовръзка изисква да се признае този нормативен плурализъм. Хората могат да бъдат мотивирани да помагат на другите по различни причини – дълг, емпатия, себеосъществяване, рационална преценка за ползите. Вместо да се правят опити за свеждането на всичко до един мотив, по-продуктивно е да се потърси обединяваща рамка. Подходът на *рефлексивното равновесие* (Rawls 1971) позволява интегрирането на различните морални интуиции в последователна, но нередукционистка теория. Чрез постоянно преминаване между абстрактни принципи и конкретни убеждения

може да се възпроизведат разбирания, така че да отчитат както принципните етически изисквания, така и емпирическите реалности на човешката мотивация. Прилагайки този метод към взаимовръзката между благосъстоянието и доброволството, би могъл да се развие по-богат философски модел, който уважава сложността, културното многообразие и интерсубективната природа на моралния живот. Така различните перспективи – добродетелна, деонтологична, утилитарна, екзистенциална, диалогична – могат да се разглеждат не като взаимно изключващи се, а като допълващи части от пъзела на разбирането защо доброволството е ценностно натоварено и как допринася за един добър живот в общността.

Заклучение

В изследването на връзката между благосъстоянието и доброволството се открива многопластово преплитане на етически принципи, екзистенциални ценности и емпирични факти. Философският анализ показва, че доброволческият акт може да бъде разбран едновременно като морална добродетел, като следване на практическия разум и дълга, като начин за максимизиране на доброто, като израз на лична свобода и като отклик на повика на Другия. Във всички тези измерения се очертава идеята, че да допринасяш за благо-то на другите, е съществен компонент от това самият ти да водиш смислен и добродетелен живот. Синергията между индивидуалното и общото благо има дълбоки философски импликации. Тя напомня, че противопоставянето между егоизъм и алтруизъм е до голяма степен несъстоятелно – човешките същества са взаимозависими и нашето процъфтяване като личности е преплетено с процъфтяването на другите около нас. Доброволството стои като жива проява на нашите споделени етически и социални отговорности, призовавайки ни да излезем извън тесните граници на личния интерес и да се ангажираме в действия на служба, които утвърждават достойнството, автономията и благосъстоянието на другите. В този смисъл доброволството е както личностно, така и колективно пътуване – път към реализирането на най-пълния потенциал на нашата човечност във взаимоотношенията с другите.

Разбира се, връзката между благосъстоянието и доброволството не е механична зависимост, а сложна тъкан, вплетена от субективни мотиви, културни контексти и социални условия. Не всеки доброволчески опит автоматично води до щастие, нито пък всяко щастие прави човек склонен да бъде доброволец. Но философската традиция подкрепя тезата, че етиката на грижата за другия и изкуството да живеем добре, могат да се срещнат в една точка. Тази точка е именно доброволството – свободният избор да отделим от себе си, за да дадем на другия и по този начин да обогатим всички. Когато търсим взаимовръзката между благосъстоянието и доброволството, всъщност пре-

откриваме старата истина, че личното щастие и общото добро не са противоположни полюси, а взаимно подкрепящи се цели. Една философия на благосъстоянието, която включва доброволчеството, ни приканва да разглеждаме добрия живот не само като живот за себе си, но и като живот *със* и *за* другите. Именно в това се крие възможността за по-справедливо, състрадателно и свързано общество, в което индивидуалното процъфтяване и споделеното благо вървят ръка за ръка.

Благодарности и финансиране

Тази статия е разработена в резултат на изследвания по проект „Доброволчеството като подход за изграждане на устойчиви университетски общности“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ по договор № КП-06-Н65/3 от 12.12.2022 г.

Acknowledgements and Funding

This article was developed as part of the research project “Volunteering as an Approach to Building Sustainable University Communities”, funded by the Bulgarian National Science Fund under contract No. KP-06-N65/3 of 12 December 2022.

REFERENCES

- ARISTOTLE, 2009. *Nicomachean Ethics*. Translated by W. D. Ross. Oxford: Oxford University Press. (Original work c. 350 BCE).
- BEAUVOIR, S. de, 1948. *The Ethics of Ambiguity*. Translated by B. Frechtman. New York: Open Road Media.
- BENTHAM, J., 1789. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Oxford: Clarendon Press.
- KAGAN, S., 1998. *Normative Ethics*. Boulder: Westview Press.
- KANT, I., 1996. *The Metaphysics of Morals*. Translated by M. Gregor. Cambridge: Cambridge University Press. (Original work published 1797).
- LEVINAS, E., 1969. *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*. Translated by A. Lingis. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- MILL, J. S., 1863. *Utilitarianism*. London: Parker, Son, and Bourn.
- NUSSBAUM, M. C., 1993. Non-relative virtues: An Aristotelian approach. In: M. Nussbaum & A. Sen (eds.) *The Quality of Life*, pp. 242 – 269. Oxford: Oxford University Press.
- NUSSBAUM, M. C., 2011. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- RAWLS, J., 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- RICOEUR, P., 1992. The self and narrative identity. In: *Oneself as Another*, pp. 140 – 168. Chicago: University of Chicago Press.
- ROSATI, C. S., 1995. Persons, perspectives, and full information accounts of the good. *Ethics*, vol. 105, no. 2, pp. 296 – 325.
- SARTRE, J.-P., 2007. *Existentialism is a Humanism*. Translated by C. Macomber. New Haven: Yale University Press. (Original work published 1946).
- SEN, A., 1992. *Inequality Reexamined*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- SEN, A., 1999. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- WOLF, S., 2010. *Meaning in Life and Why It Matters*. Princeton: Princeton University Press.

WELL-BEING AND VOLUNTEERING: PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THEIR INTERRELATION

✉ **Dt. Ralitsa Veleva, Assoc. Prof.**
Department of Public Administration
Faculty of Management and Administration
E-mail: ralitsa.veleva@unwe.bg